

PÕHJA RIIKIDE SÕJAD JA SÕJAPIDAMINE 21. SAJANDIL

Hans-Georg Ehrhart

ÜLEVAADE¹. Põhja riikide² sõjapidamine on tänapäeval muutunud komplekssemaks, vormidelt raskemini eristatavaks, kulgemiselt muutlikumaks, juhtimiselt inim- ja ühiskonnakesksemaks ning tänu uutele tehnoloogilistele lahendustele kõrgtehnoloogiliseks. Taolisele sõjapidamisele on omane, et kasutatakse üha rohkem selliseid taktikalisi ja operatsioonilisi võimalusi, mis seostuvad inforuumi ja võrgustumise, kaudse ja varjatud tegutsemise ning tehnoloogilise innovatsiooniga. Uute vahendite ja võimaluste kasutuselevõtu eesmärk on säilitada oma poliitiline tegutsemisvõime võimalikult väikese omakulu ja riskiga.

Võtmesõnad: sõda, sõjapidamine, arenenud Põhja riigid, nn halli tsooni konflikt, rahu

Keywords: war, warfare, Global North, grey zone conflict, peace

1. Sissejuhatus

2018. aastal möödub sada aastat Esimese maailmasõja, ka Suureks maailmasõjaks nimetatud verise sõja lõpust. See sõda oli *suur* mitmes tähenduses: nii inimkannatuste ja eesmärgipärase brutaalsuse, militaartehnoloogilise innovatsioonijõu ja sihipärase purustamise kui ka poliitiliste ambitsioonide ja strateegiliste valehinnangute poolest. George Kennan nimetab seda sõda tabavalt „20. sajandi ürgkatastroofiks“³. Herfried Münkleri jaoks on see maailmasõda „inkubaator, milles arenesid peaaegu kõik tehnoloogiad,

¹ Artikkel „Kriege und Kriegführung der Staaten des Globalen Nordens im 21. Jahrhundert“ on ilmunud esmakordselt 15. jaanuaril 2018 ajakirja Zeitschrift für Außen- und Sicherheitspolitik (ZFAS) internetiversioonis (<https://doi.org/10.1007/s12399-017-0686-1>; publikatsiooni lõplik versioon on leitav: FFAS, Vol. 11, Issue 1, pp. 65–81; link.springer.com/article/10.1007/s12399-017-0686-1). Autori ja kirjastuse loal saksa keelest tõlkinud Andres Saumets.

² Mõistega „[arenenud] Põhja riigid“ (sks Staaten des Globalen Nordens) tähistab autor OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) ehk Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsiooni kuuluvaid riike, lisades neile Venemaa.

³ **Kennan, G. F.** 1979. The decline of Bismarck's European order. Franco-Russian relations, 1875–1890. Princeton: Princeton University Press, p. 3.

strateegiad ja ideoloogiad, mida sellest ajast saati võib leida poliitiliste toimijate arsenalis“⁴. Esimesele järgnes teine, veelgi destruktiivsem maailmasõda. Mõlemad on muutnud maailma, nende järelmõjud on tänapäevani tuntavad. Need sõjad on sööbinud osalenud riikide kollektiivsesse mällu ja seda mitte üksnes seepärast, et nad olid üleilmsed ja totaalsõjad. Õeldu taustal ja pidades silmas nüüdisaegseid konflikte, nagu need toimuvad näiteks Liibüas, Süürias, Malis, Iraagis, Ukrainas ja mujalgi, tekib mitu küsimust: Mis on üleüldse sõda? Kuidas areneb sõjapidamine Põhja riikides? Kuidas näeb välja sõda 21. sajandil? Missuguseid järeldusi saab sellest teha sõja ärahoidmiseks ja rahu kujundamiseks? Vastused nendele on olulised teaduslikult ja rahupoliitiliselt, sest neist võib olla kasu komplekssete asjaolude selgitamiseks ja sellel sõja ärahoidmise panustamiseks. Karl W. Deutschi tõdemus on endiselt aktuaalne: „Ei midagi vähemat kui mõista sõja olemust ja võimalusi selle keelustamiseks – just see on meie ajastu põhiküsimus.“⁵

Mõlemad maailmasõjad võisid küll käima lükata õppimisprotsessid, kuid me teame, et need pole siiani viinud sõja sotsiaalse institutsiooni kaotamiseni. On küsitav, kas see on üleüldse võimalik. Sellal kui Steven Pinker esindab empiirilisel toetatud teesi, et sõda kui inimestevahelise läbikäimise institutsioon on pikemas plaanis allakäigul⁶, lähtub Christopher Coker sellest, et sõda kui poliitika vahend mängib ilmselt rolli ka edaspidi, „sest see on lahutamatu seotud meie kultuuri arenguga [...]“⁷. See kultuuriline areng võib aga pikaajaliselt paremuse suunas muutuda, oletab Pinker⁸. Kuid mida tähendab pikaajaliselt? Praegu elavate inimeste jaoks eksisteerib reaalne, kuigi erineva tõenäolisusega sõjaohu, sest enamik sõdadest ei leia aset arenenud Põhja, vaid hoopis arenevates Lõuna riikides.

Pärast Teist maailmasõda aset leidnud sõjasündmused kinnitavad mõlema autori vaadet. Kui võtta aluseks Hamburgi ülikooli juures tegutseva sõjapõhjuste uurimise töögrupi⁹ andmed, siis ei toimunud pärast Teist

⁴ **Münkler, H.** 2013. *Der Große Krieg. Die Welt 1914–1918*. Berlin: Rowohlt, S. 9.

⁵ „Nothing less than this – the understanding of war and the possible ways to its abolition – is on the agenda of our time.“ **Deutsch, K.W.** 1967. *Quincy Wright’s contribution to the study of war. – A study of War*. Ed. by Wright, Q. Chicago: University of Chicago Press, p. XI.

⁶ **Pinker, S.** 2013. *The decline of war and conceptions of human nature*. – *International Studies Review*, Vol. 15(3), pp. 400–405. [**Pinker** 2013]

⁷ „/.../ because it is embedded in our cultural evolution [...]“ **Coker, C.** 2015. *Can war be eliminated?* Cambridge: Polity Press, p. XIV.

⁸ **Pinker** 2013.

⁹ **Arbeitsgemeinschaft Kriegesursachenforschung (AKUF)**. Vt uurimistegevuse kohta lähemalt: <<https://www.wiso.uni-hamburg.de/fachbereich-sowi/professuren/jakobeit/forschung/akuf.html/>>.

maailmasõda Põhja riikides enam peaaegu üldse sõdu. Teisalt korraldasid mõned tööstusriigid korduvalt interventsioone nn perifeeriariikidesse. Enamik sõdadest olid riigisisised, vaid veerand neist olid riikidevahelised vägivaldsed konfliktid. Ajavahemikul 1945 kuni 1992 võis maailmas täheldada sõdade arvu suurenemist. Pärast seda on märgata selgelt vastasuunalist tendentsi, mis aga viimastel aastatel on taas peatunud ja hakanud kasvama. Nii suurenes relvastatud konfliktide arv 2014. aastal 41-lt sellele järgnenud aastal 50-ni¹⁰. Käimasolev sõda Ukrainas ja lühike sõda Venemaa ning Georgia vahel näitavad nagu 1990. aastate Balkani sõjadki, et sõda on jätkuvalt võimalik ka Euroopas¹¹.

Kui sõda on institutsioonina ikka veel maailmas olemas, siis muudab ta pidevalt oma ilmnemismorme. Rahu- ja konfliktiuuringud ütlevad muutusi mõista ja teadmisi korrastada, tuginedes sõdade liigitamisele. Tänapäeval enim tuntud sõjatüübid on **riikidevaheline** (nagu 1999. aastal peetud sõda NATO-riikide ja Jugoslaavia Liitvabariigi vahel), **riigisisene** (relvastatud konflikt riikide või keskvalitsuse relvajõudude ja mitteriiklike toimijate, näiteks opositsiooniliste relvastatud rühmituste vahel ühe riigi sees, nagu Süüria kodusõda alates 2011. aastast), **riigiväline**¹² (riiklike ja mitteriiklike toimijate vahel toimuva konflikti kandumine teise riigi territooriumile, nagu Iraagis pärast Hussein'i sõjalist lüüasaamist 2003. aastal) ja **rahvusriiklikust tasandist allpool toimuv sõda** (relvakonflikt mitteriiklike rühmituste või etniliste gruppide vahel, nagu hema ja lendu hõimu omavaheline sõda Kongo Demokraatliku Vabariigi põhjaosas aastatel 1999–2005). Selle tüpoloogia puhul on otsustav kriteerium toimijate poliitiline staatus või nende ühiskonnastumisvorm vastavalt riiklike ja mitteriiklike toimijate eristamisele¹³. Nimetatud tüpoloogia peegeldab seda, et riigid ei ole ainsad

¹⁰ **SIPRI Yearbook** 2016. SIPRI – Stockholm International Peace Research Institute. Stockholm: Oxford University Press, p. 201. [SIPRI 2016]

¹¹ **Schreiber, W.** 2013. Entwicklungstrends seit 1945. Fachbereich Sozialwissenschaften der Universität Hamburg. <<https://www3.wiso.uni-hamburg.de/fachbereiche/sozialwissenschaften/forschung/akuf/kriege-archiv/>> (20.06.2017).

¹² Selline relvastatud konflikt võib jääda riigisiseseks, kui puudub kontakt teise riigi relvajõududega, aga võib muutuda ka riikidevaheliseks, kui sel moel satutakse konflikti teise riigi relvajõududega.

¹³ **Chojnacki, S.** 2007. Auf der Suche nach des Pudels Kern. Alte und neue Typologien in der Kriegsforschung. – Formen des Krieges. Von der Antike bis zur Gegenwart. Hrsg. von Beyrau, D.; Hochgeschwender, M.; Langewiesche, D. Paderborn: Schöningh, S. 479–502. Vt ka mahukat andmebaasi sõdade kohta: **Correlates of War Project**. <<http://cow.la.psu.edu/>>. – Juriidilisest vaatenurgast võiks eelnimetatud tüpoloogiat aluseks võttes jagada relvakonflikte või sõdasid ka riigisisesteks ja riikidevahelisteks.

kollektiivset vägivalda kasutavad toimijad, ning mitteriiklikud toimijad, tegutsedes kas riigisiselt või hargmaiselt, mängivad sõjasündmustes (jälle) olulist rolli. „Jälle“ puudutab aega enne modernset riiklust ja sellega seotud füüsiliste vägivallavahendite monopoliseerimist. Alles selle arengu tõttu muutus keskajal võimalikuks kroonilise vägivalda lõpetamine ning sõja järkjärguline lahutamine rahust. Funktsioneeriv riik on ühest küljest niisiis tsivilisatsiooni saavutus, sest võimaldab ju sisemist ühiskondlikku rahuloomet, teisalt jääb riik kui selline sõjapidamise vaatepunktist siiski oluliseks toimijaks.¹⁴

2. Mis on sõda?

Vaatamata sõjasündmuste kategoriseerimise püüdlustele on endiselt vaieldav, mis on üleüldse sõda. John Keegan kahtleb, kas küsimusele „Mis on sõda?“ leidubki lihtsat vastust või kas sõjal on mingit kindlat tunnust¹⁵. Sõja fenomeni kohta pole ühtegi üldiselt aktsepteeritavat definitsiooni. Siiski jääb mõiste poliitiliste ja teaduslike arutelude objektiks. On olemas erinevaid kontseptsioone ja tõlgendusraame selle kohta, mis on sõda. Nimetatud fenomenile on rahvusvahelisest õigusest lähtuvalt, normatiivseid, sotsiaalkonstruktivistlikke, postkoloniaalseid, ratsionalistlikke ja funktsionalistlikke lähenemisi.

ÜRO põhikirjas esineb sõna *sõda* vaid preambulas, kus on organisatsiooni ees seisvate ülesannete hulgas mainitud ka kohustust „päästa järeltulevad põlvned sõjaviletsustest, mis on kaks korda meie elu kestel toonud inimkonnale kirjeldamatut muret“¹⁶. Rahvusvahelise õiguse vaatenurgast on Michael Bothe sõnul „sõja mõiste kaotanud oma funktsiooni“¹⁷. Selle asemel kasutatakse juristide keelepruugist pärit termineid *rahvusvaheline relvastatud konflikt* ja *mitterahvusvaheline relvastatud konflikt*. Sõja õiguslik piiramine, näiteks kitsendades seda õiglase sõja mõistele või sootuks üldise sõjakeeluga, tõi tegelikkuses kaasa semantiliste möödahiilimisstrateegiate tekke. Seetõttu

¹⁴ Jung, D.; Schlichte, K.; & Siegelberg, J. 2003. Kriege in der Weltgesellschaft. Strukturgeschichtliche Erklärung kriegerischer Gewalt (1945–2002). Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

¹⁵ Keegan, J. 1997. Die Kultur des Krieges. Hamburg: Rowohlt, S. 545. [eestikeelset tsitaati vt Keegan, J. 2004. Sõjakunsti ajalugu. Tallinn: Varrak, lk 381]

¹⁶ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri. <<https://www.riigiteataja.ee/akt/555597>> (08.02.2018). [ÜRO põhikiri]

¹⁷ Bothe, M. 2007. Krieg im Völkerrecht. – Formen des Krieges. Von der Antike bis zur Gegenwart. Hrsg. von Beyrau, D.; Hochgeschwender, M.; Langewiesche, D. Paderborn: Schöningh, S. 469–478.

on ÜRO põhikirjas sõjakeelu asemel juttu jõuga ähvardamise ja jõu tarvitamise keelust.¹⁸ Sõjalist jõudu tohivad ÜRO põhikirja järgi kasutada üksnes riigid, et ennast relvastatud kallaletungi korral kaitsta, või rakendatakse seda juhul, kui ÜRO julgeolekunõukogu annab sõjalise jõu kasutamiseks vastava mandaadi.

Sõja osalised ei kuuluta tänapäeval enam üksteisele sõda. Põhja riikides nimetatakse sõda eufemistlikult kas *sõjaliseks operatsiooniks*, *rahumissiooniks* või *humanitaarinterventsiooniks*. Nii näiteks kirjutab kindral Wesley Clark, NATO Euroopa vägede endine juhataja Kosovo sõja päevil: „/.../ meil ei lubatud seda kunagi sõjaks kutsuda. Aga tegelikult ta muidugi oli seda.“¹⁹ Toonase tõlgenduse järgi oli tegemist humanitaarinterventsiooniga ning selle aluseks olnud sõja mõiste oli pärit õiglase sõja kontseptsioonist. Seejuures on tegemist normatiivse mõistega, mis üritab mõtestada, miks ja kuidas tuleks sõdu pidada. Diskussioon teemal, kas ja kuidas on sõda eetilisel põhjendatav ning missuguseid norme tuleb sõjapidamises järgida, on sama vana ja vaieldav kui sõda ise²⁰. See arutelu on leidnud tee rahvusvahelisse õigusse ning püüdlustesse piirata sõda ja sõjapidamist erinevate normide ning reeglitega.

Normid ja väärtused mängivad tähtsat rolli ka **sotsiaalkonstruktivistlikes** seletusmeetodites. Neis ei nähta sõda ratsionaalse tegevusena, vaid rõhutatakse ideede, emotsioonide, normide, identiteetide, väärtuste ja kultuuriliste tegurite legitimeerivat ning kujundavat rolli. Nii on Martin van Creveld seisukohal, et sõda lähtub inimloomusest. John Keegan viitab sotsiaalse interaktsiooni ja ühiskonnaelu vormide – nagu näiteks sõjakogukondade – identiteeti kujundavale mõjule. Martin Hollis ja Steve Smith rõhutavad kultuuri kujundavat jõudu individuaalsete ideede ja eesmärkide konstrueerimisel.²¹

Postkoloniaalsed uurimused kritiseerivad sõjauurimises valitsevat eurotsentrismi. Nad juhivad tähelepanu sõja n-õ ko-konstitutiivsele ehk koos-

¹⁸ **ÜRO põhikirja**, artikkel 2, punkt 4: „Kõik ÜRO liikmed hoiduvad oma rahvusvahelistes suhetes jõuga ähvardamisest või jõu tarvitamisest nii iga riigi territoriaalse puutumatus, poliitilise sõltumatus vastu kui ka mõnel muul viisil, mis ei ole kooskõlas ÜRO eesmärkidega“.

¹⁹ „/.../ We were never allowed to call it a war. But it was, of course.“ Tsiteeritud **Freedman, L.** 2014. Defining war. – The Oxford handbook of war. Ed. by Lindley-French, J.; Boyer, I. Oxford: Oxford University Press, S. 19 järgi.

²⁰ **Moseley, A.** (*sine anno*). Just war theory. Internet encyclopedia of philosophy. <<http://www.iep.utm.edu/justwar/>> (20.06.2017).

²¹ **Angstrom, J.; Widen, J. J.** 2015. Contemporary military theory. The dynamics of war. London: Routledge. [Angstrom, Widen 2015]

rajavale iseloomule, sotsiaalsete toimijate vastastikmõjule hargmaises ja üleilmastunud maailmas. Selle järgi on sõda kosmopoliitne, mitte provintsslik (loe: eurotsentristlik) nähtus, mis taandab selle armeede eestveetavaks riikidevaheliseks konfliktiks. Selline lähenemine annab tänapäevani aluse sõja mõistmiseks binaarsete opositsioonide kaudu, nagu sõda *versus* rahu või riikidevaheline sõda *versus* kodusõda. Postkoloniaalsest vaatenurgast nähtuna on sõjaline vägivald kõikjal levinud, potentsiaalselt globaalne ja hargmaine fenomen, mida on parem käsitada mõistepaari *lahing–repressioon* kaudu. See avab sõja olemuses uue perspektiivi: sõda selle kõige erinevates vormides nähakse poliitilise ja ühiskonnaelu koostisosana, mis ulatub võitlusfaasist märksa kaugemale.²²

Sõja **ratsionalistlik** tõlgendamine on tagasi viidav filosoof Immanuel Kanti filosoofiani, kelle sõnul on rahu mõistuse algidee. Sõda on tema jaoks üksnes „kurb hädavahend“²³, mida saab takistada vabariigina ellukutsutud riikide areng, kelle kodanikel tegelikult pole huvi sõda pidada, ja vabade riikide liit (rahvaste liit). Sõda on niisiis selline riikidevaheline olukord, mille tekkimise peksid riigid „rahuliidu“ abil vastavalt igavese rahu ideele püsivalt võimatuks muutma.²⁴ Kanti mõtteid jätkab demokraatliku rahu **liberaalne teooria**, mis lähtub teesist, et demokraatlikud riigid ei sõdi üksteisega. Demokratiseerimist kui võimalikku rahustrateegiat, mida toetab rahumeelne interventsioon, postuleeris näiteks politoloog Ernst-Otto Czempiel²⁵. Kuid ka demokratiseerimise nimel on peetud sõdu. Need on nn demokraatiasõjad (*democratic wars*), mis avalduvad ambivalentsete režiimivahetussõdade, korra tagamiseks peetavate sõdade või humanitaarinterventsioonidena²⁶.

Saksa sõjandusteoreetik Carl von Clausewitz on sõnastanud sõja **funktionalistliku** definitsiooni, mida sageli tsiteeritakse. Tema jaoks on sõda „kõigest poliitika jätkamine teiste vahenditega“²⁷. Clausewitzi sõjafilosoofia on igatahes komplekssem kui see tuntud tsitaat. Sõnähendiga *imeline*

²² **Barkawi, T.** 2016. Decolonizing war. – European Journal of International Security, Vol. 1 (2), pp. 199–214.

²³ **Kant, I.** 1793. Kleinere Schriften zur Geschichtsphilosophie, Ethik und Politik. Hamburg: Felix Meiner Verlag, S. 122. [Kant 1793]

²⁴ **Kant** 1793, S. 133.

²⁵ **Czempiel, E.** 2000. Intervention in den Zeiten der Interdependenz. Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung. <https://www.hsfk.de/de/no_cache/publikationen/publikationssuche/publikation/intervention-in-den-zeiten-der-interdependenz/> (14.06.2017).

²⁶ **Democratic wars. Looking at the dark side of democratic peace** 2006. Hrsg. von Geis, A.; Brock, L.; Müller, H. Cambridge: Palgrave Macmillan UK, pp. 1, 345.

²⁷ **Clausewitz, C.** 1793. Vom Kriege. Bonn: Ferdinand Dümmlers, S. 210. [Clausewitz 1793]

kolmainsus kirjeldab ta kolme üksteisega läbipõimitud nähtust, mis määravad sõja dünaamika ja piiravad selle eskaleerumist. Need nähtused on (1) algne vägivaldsus (viha ja vaenulikkus kui pime loomusund); (2) sõjaline anne ja oskused (tõenäosuse ja juhuse mäng, mis teevad sõjaväelise juhi tegevusest vaba vaimutegevuse) ja (3) poliitiline eesmärk (mõistusele tuginev poliitilise juhtimise tööriist).²⁸ Clausewitzi sõnul on „esimene neist kolmest küljest seotud rohkem rahvaga, teine rohkem väejuhiga ning tema armeega, kolmas rohkem valitsusega“²⁹. Clausewitz ammutas oma tõdemused isiklikest kogemustest, mille ta oli saanud muuhulgas Napoleoni sõdadest, niisiis ajast, kui sõjapidamises toimus revolutsiooniline muutus ideologiseeritud massiarmee rakendamise näol³⁰. Samas oleks vale näha Clausewitzis pelgalt üht klassikaliste riikidevaheliste sõdade esindajat. Clausewitz analüüsis ka nn *väikest sõda*, mida võivad pidada mingid osad elanikkonnast ja armeest.³¹ Tänapäeval räägitakse asümmeetrilistest sõdadest, mis leiavad aset riiklike ja mitteriiklike toimijate vahel (ülelõusjad, mässulised, geriljad, terroristid)³².

Küsimus „Mis on sõda?“ näis olevat pärast 20. sajandi esimesel poolel saadud kogemusi üsna lihtsalt vastata. Esimene ja teine maailmasõda olid riikidevahelised sõjalised konfliktid, mis olid olemuselt industriaalsed ja globaalsed. Need olid totaalsõjad, sest peamised osalejad kasutasid võidu saavutamiseks kõiki olemasolevaid materiaalseid, vaimseid ja ühiskondlikke ressursse. Nad olid piirideta, sest väljusid Euroopa piiridest mujale maailma ja töid pärast 1945. aastat kaasa uue maailmakorra, mis püsis kuni aastateni 1989–1990. Selle arengu kõrgpunktiks oli tuumarelv. Tuumarelva leiutamine määras sõjapildi ja strateegia kuni Ida-Lääne konflikti lõpuni. Need relvad võimaldasid suurimatel tuumariikidel USA-l ja Nõukogude Liidul külma sõja kontekstis oma vastane täielikult hävitada – tõsi küll, alles pärast teise löögi andmist, riskeerides seejuures vastastikku tagatud hävitamisega, mis oleks võinud laieneda kogu maailmale. Ühtede jaoks tulenes sellest vajadus

²⁸ Clausewitz 1973, S. 213.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Ritter, G. 1980. *Revolution der Kriegführung und der Kriegspolitik: Napoleon und Clausewitz. – Clausewitz in Perspektive. Materialien zu Carl von Clausewitz: Vom Kriege.* Hrsg. von Dill, G. Frankfurt am Main: Ullstein, S. 291–333.

³¹ Clausewitz, C. 1968. *Meine Vorlesungen über den kleinen Krieg, gehalten auf der Kriegsschule 1810 und 1811. – Lehrmeister des Kleinen Krieges von Clausewitz bis Mao Tse-Tung und Che Guevara.* Hrsg. von Hahlweg, W. Darmstadt: Wehr und Wissen, S. 46–52; Clausewitz 1973, S. 799–806.

³² Daase, C. 1999. *Kleine Kriege – große Wirkung. Wie unkonventionelle Kriegführung die internationale Politik verändert.* Baden-Baden: Nomos.

jätta sõda poliitika vahendina uuest maailmakorrast üldse välja³³. Teiste jaoks tähendas see sundi pidada edaspidi üksnes piiratud sõdasid³⁴. See sundus kujundas ka külma sõja faasis mõlema superriigi poliitikat: iga hinna eest tuli vältida nende vahel puhkevat vahetut sõjalist konflikti. Nii arendasid nad oma tava- ja tuumarelva kasutamise võimet ning lahendasid ideoloogilist ja võimupoliitilist konflikti Euroopas külma sõja vahenditega (nt propaganda, õõnestustegevus, sanktsioonid, poliitiline surve, võidurelvastumine). Samal ajal võitlesid nad perifeerias tavasõja vahenditega, kuid mitte vahetult üksteise vastu, vaid sageli nn käsilassõdadena (*proxy war*)³⁵.

3. Sõda 21. sajandil

Pärast Ida-Lääne konflikti lõppu nihkus tuumaohut tagaplaanile, sest muutunud olid poliitiline kliima ja vaenlaskuvand. USA-st sai ainus, sõjaliselt selgelt kõige ülekaalukam supervõim ja NATO-st tema juhtimisel tugevaim sõjaline liit maailmas. Nõukogude Liit lagunes sisemiselt ja Venemaa näis olevat valinud tee Läände. Pariisi harta³⁶ lõi normatiivse aluse ühinenud, vabale ja demokraatlikule Euroopale. See fakt viis ameerika politoloogi Francis Fukuyama 1992. aastal küsimuseni, millele viitas juba saksa idealismi suurkuju Georg Wilhelm Friedrich Hegel: kas sellega on kätte jõudnud ajaloo lõpp³⁷? Kas see tähendaks viimaks ka sõja lõppu? Kuid veidi peale seda naasis sõda Euroopasse. Esmalt võis seda näha endise Nõukogude Liidu aladel, kus Venemaa oli juba 1991. aastast segatud üheteistkümmesse sõjalisse konflikti³⁸, ja maailmast tervikuna ei ole sõda ju kunagi kadunud olnud.

³³ **Einstein, A.** 2004. Frieden. Weltordnung oder Untergang. Köln: Parkland.

³⁴ **Osgood, R. E.** 1957. Limited war: The challenge to American strategy. Chicago: University of Chicago Press.

³⁵ See ei tähenda, nagu oleksid perifeerias toimunud konfliktid olnud pelgalt suure Ida-Lääne konflikti üks funktsioonidest. Pigem olid taolised konfliktid sellest sageli mõjutatud.

³⁶ „Uue Euroopa Pariisi harta“ on alustrajav rahvusvaheline kokkulepe uue, rahumeelse korra loomiseks Euroopas pärast Saksamaa taasühinemist ja Ida-Lääne vastasseisu lõppemist. Kokkuleppe kirjutasid 21. novembril 1990 Pariisis alla Euroopa Julgeoleku- ja Koostöökonverentsi (CSCE) osalisriikide ja USA ning Kanada esindajad. Harta dokumenteeris külma sõja lõppu ja Euroopa uut jagamist. *Tõlkija kommentaar*

³⁷ **Fukuyama, F.** 1992. Das Ende der Geschichte. Wo stehen wir? München: Kindler. Eesti keeles: **Fukuyama, F.** 2002. Ajaloo lõpp ja viimane inimene. Tallinn: Tänapäev.

³⁸ Venemaa osalusel toimunud järgmised sõjalised konfliktid: Abhaasia (1991–1993), Georgia kodusõda (1991–1993), Transnistria (1992), Lõuna-Osseetia (1992), Tadžikistan (1992–1997), 1. Tšetšeenia sõda (1994–1996), Dagestan (1999), 2. Tšetšeenia sõda (1999–2009), Georgia (2008), Põhja-Kaukaasia ülestõusud (alates 2009), Ukraina (alates 2014).

Põhja riigid alustasid interventsioone, olid need siis humanitaar- või rahu-tagamise eesmärgil ellu viidud. Need interventsioonid on võtnud erinevaid vorme. Esimene Iraagi sõda algas 1990/1991. aastal ÜRO mandaadi alusel riikidevahelise sõjana, mille eesmärk oli Kuveidi vabastamine. Tegemist oli sõjaga, mis juhatas sisse uue ajastu ehk teisisõnu oli see „sõjapidamise uue vormi sünnitund“³⁹. Kõigepealt tehti nutikate täppisrelvadega kahjutuks Iraagi juhtimiskeskused ja õhutõrjepositsioonid, sellele järgnes klassikaline kurnamisstrateegia vastavate relvade abil (nn rumala lõhkemoona ja soomusüksustega). Aluseks olnud õhk-maa-strateegia (*AirLand battle*) oli samuti pärit Ida-Lääne konfliktide aegadest nagu ka kandesüsteemid (nt tiibraketid, varghävitajad) ning satelliit- ja sensoritoega juhtimissüsteem, mis algselt oli loodud tuumasõja tarbeks. See nn revolutsioon militaarvaldkonnas, mis järgnevatel aastatel hoogu juurde sai, rajaneb suure laskeulatusega täpsuslöökidel ja arendatud luure-, side- ja infosüsteemidel. Veel üks tunnus on kõigi mõjuvahendite võrgustamise võime. See võimaldab võrgupõhist sõjapidamist ja avab võimaluse võidelda vastasega distantsilt, kandes seejuures võimalikult vähe kaotusi⁴⁰. Sõjaline edu Kosovos ja Iraagi sõjas tõendas seda laadi sõjapidamise tõhusust.

Balkani sõda seevastu algas riigisisese konfliktina ja viis seejärel ÜRO ning NATO interventsioonini. Seda sõda ei peetud nüüd ka Euroopas kusagil lahinguväljal riikide vahel, vaid nagu ütles ÜRO vägede juht Bosnias kindral Rupert Smith oma kogemustele tuginedes: „[nende] inimeste vahel“⁴¹. Sõjapidamise laad selles ja teistes riigisisestest konfliktides, mida muuhulgas iseloomustab osaliste privatiseerimine, sõja brutaliseerumine tsiviiltsiviilsete suhtes ja sõja õkonomiseerimine, viis teesini „uuest sõjast“, nagu seda on kirjeldanud näiteks Martin van Creveld, Mary Kaldor ja Herfried Münkler⁴². Nad viitavad üleilmastunud ajastul muutunud konfliktilahendamisviisile, konfliktiosaliste omavaheliste suhete ja konflikti dünaamikate kvalitatiivsele muutumisele. Teised räägivad ka postnatsionalistliku konstellatsioonijastu

³⁹ **Toffler, A.; Toffler, H.** 1994. *Überleben im 21. Jahrhundert*. Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt, S. 96.

⁴⁰ **Fortman, M.** 2010. *Les cycles de mars. Révolutions militaires et édification étatique de la renaissance à nos jours*. Paris: Economica, pp. 495–510.

⁴¹ „/.../ amongst the people“. **Smith, R.** 2005. *The utility of force. The art of war in the modern world*. London: Allen Lane.

⁴² **Creveld, M.** van 1991. *The transformation of war*. New York: Free Press; **Kaldor, M.** 1999. *New and old wars. Organized violence in a global era*. Cambridge: Polity Press; **Münkler, H.** 2006. *Der Wandel des Krieges. Von der Symmetrie zur Asymmetrie*. Weilerswist: Velbrück-Wissenschaft. [Münkler 2006]

uutest kodusõdadest⁴³. Uus on nende sõdade puhul üleilmastumisest tingituna muutunud rahvusvaheline kontekst, riigi kahanev roll ainsa legitiimse sõjapidajana ning riigisiselt ja hargmaiselt tegutsevate mitteriiklike toimijate rolli tähtsustumine ja neile omase sõjapidamisviisi levik.

Ameerika teadlased ja sõjaväelased kujundasid selle taustal neljanda põlvkonna sõjapidamisest mõiste⁴⁴. Esimene põlvkond hõlmab selle käsituse järgi riikidevahelist regulaarsõda, mida iseloomustab Westfaali rahu järgne ajastu. Teine põlvkond tähendab keskselt juhitud industriaalset sõda, kolmas manööversõda ja neljas mitteriiklike toimijate vahel, modernse tehnika abil ja kõigil ühiskonnaelu tasanditel – poliitilisel, majanduslikul, sotsiaalsel, sõjalisel ja meediaruumis – peetavat irregulaarsõda. Thomas Hammes kirjeldab neljandat põlvkonda kui mässutegevuse arenenud vormi, mis kasutab ühiskondlikke võrgustikke mitte oma vastase sõjaliseks võitmiseks, vaid tema poliitilise tahte õhnestamiseks⁴⁵. Erinevalt klassikalisest geriljasõjast tuginevad uued, nn supergeriljad oma tegevuses modernsele tehnoloogiale ning tegutsevad globaalselt, võrgustunult ja väikestes gruppides. Sel moel ja industriaalühiskonna haavatavust silmas pidades võivad taolised toimijad tekitada suurt kahju. Kirjeldatud sõjapildi esindajad nõuavad selja pööramist kõrgtehnoloogilisele sõjapidamisele ja orienteerumist neljanda või koguni viienda põlvkonna väidetavalt uuele sõjale. Viimati nimetatut paisatab silma järgmiste märksõnadega: väikesed grupid, hästi ettevalmistatud ja individualiseeritud infokampaaniad, samuti juurdepääs bio- ja nanotehnoloogilistele relvadele.⁴⁶ Kriitikud esitavad õigustatud vastuväite, et sõda „on alati olnud võistlus vastakate taotluste vahel“ ja et Hammese kirjeldatud toimimisviisid on omased irregulaarsõjapidamisele⁴⁷. Kuid Hammes ja teised viitavad kahele olulisele võimele, mis on juba ka tänapäeval piiratud ja tulevikus hoopis suuremal määral mitteriiklike (ja seda enam riiklike) toimijate käsutuses: uusimad tehnoloogiad ja võrgustunud globaalne tegutsemine⁴⁸.

⁴³ **Zangl, B.; Zürn, M.** 2003. *Frieden und Krieg*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

⁴⁴ **Hammes, T. X.** 2004b. 4th-generation warfare: Our enemies play to their strengths. – *Armed Force Journal*, Vol. 11, pp. 40–44; **Lind, W. S.** 2014. Understanding fourth generation war. <<http://www.antiwar.com/lind/?articleid=1702>> (07.06.2017).

⁴⁵ „Evolved form of insurgency“. **Hammes, T. X.** 2004a. *The sling and the stone: On war in the 21st century*. St. Paul: Zenith Press, p. 2.

⁴⁶ **Al-Manai, A.** 2016. Fourth generation warfare evolves, fifth emerges. Center for Fifth Generation Warfare Studies. <<http://www.da-ic.org/5gen/>> (28.06.2017).

⁴⁷ „/.../ has always been a contest of wills“. **Gray, C. S.** 2006. *Another bloody century. Future warfare*. London: Phoenix, p. 144.

⁴⁸ **Angstrom, Widen** 2015.

Kui midagi sellest on veel tulevikustsenaarium, siis juba tänapäeval opereerivad Põhja riigid oma sõjalistel operatsioonidel riiklike ja mitte-riiklike toimijate vastu, kasutades võrgustunud sõjapidamist ja uusimat relvatehnoloogiat. Teised toimijad, kel selliseid võimalusi pole või kel on neid piiratud ulatuses, tegutsevad asümmeetriliselt: näiteks isetehtud lõhke-seadmete ja enesetapurünnakute abil nagu Afganistanis või kaudsete strateegiatega nagu Venemaa tegutsemine Ukrainas. Lääne toimijad viljelevad interventsiooni, sest nad peavad seda poliitiliselt hädavajalikuks (riski-analüüs), normatiivselt õigustatuks (legitiimsus) ja sõjaliselt teostatavaks (kõrgtehnoloogia). Lisaks iseloomustab postheroilisi ühiskondi⁴⁹ taotlus vältida omapoolseid ohvreid ja minimeerida riske. Martin Shaw tähistab tehnoloogia abil toimuvat ja oma ridades ohvreid vältivat sõjapidamist terminiga *uus läänelik sõjapidamisviis*⁵⁰. Ulrich Beck räägib „riskide ümber-jaotamise sõjast“, mis kodus säilitab „tajutud rahu“, mille taustal hääbuvad vaikselt reaalselt peetud sõda ja selle tagajärjed⁵¹.

Seda laadi sõjapidamine näib olevat omane postmodernsetele riski-ühiskondadele, mis pigem juhivad (sõja)riske kui peavad lahinguid. Kas vahetu võitluse vältimine on tõesti tüüpiline üksnes nendele ühiskondadele? Strateegiline kalkuleerimine on üleilmastumise ja sellega seotud reaalsete või tajutud ohtude taustal põhimõtteliselt muutunud. Riskijuhtimine tähendab tuleviku ennetamist ja võimalike juhtumite jaoks plaanide tegemist. USA kaitseminister Donald Rumsfeld rääkis 2002. aastal tuntud tutvavustest (*known known*), tuntud tundmatustest (*known unknowns*) ja tundmatutest tundmatustest (*unknown unknowns*). Need terminid aitavad tema järgi muuta mõistetavamaks julgeolekuloogikat, mis tahab olla võimeline reageerima ohtudele, millest pole veel midagi täpsemat teada.⁵² Riskianalüüsi keskne mõõdupuu pole konkreetne vaenlane või tema kavatsused ja võimed, nagu see oli veel külma sõja ajal, mil peavastane ja peamine oht olid selgepiirilised. Nüüd on keskpunktis pigem olulisemateks peetavad riskid, mida püütakse paigutada erinevatesse stsenaariumidesse ja millele püütakse otsida poliitilisi vastuseid. Poliitika jaoks töötatakse niisiis välja sõjalisi võimalusi,

⁴⁹ Münkler 2006, S. 310.

⁵⁰ Shaw, M. 2005. The new western way of war: Risk-transfer war and its crisis in Iraq. Cambridge: Polity Press.

⁵¹ Beck, U. 2007. Weltrisikogesellschaft. Frankfurt am Main: Suhrkamp, S. 271.

⁵² Rumsfeld, D. 2002. DoD News briefing – Secretary Rumsfeld and Gen. Myers. U.S. Department of Defense.

<<http://archive.defense.gov/Transcripts/Transcript.aspx?TranscriptID=2636>> (20.06.2017).

kuidas oodatud ja ootamatute riskidega ümber käia. Sellest tulenebki relvajõudude pideva transformeerumise või (kui kasutada juba eespool kajastamist leidnud mõistet) *militaarvaldkonna revolutsiooni* mõistuspärasus. See peab võimaldama reageerida võimalikele riskidele paindlikult, kiirelt ja täpselt, ilma et peaks seejuures arvestama suurte omapoolsete kaotustega. Niisuguse tegevusviisi keskne probleem seisneb selles, kuidas eristada võimalike riskide seast olulisemaid, teine põhiküsimus on, kuidas neid ennetada.

Selle lähtepunkti ja praktika kritiseerijad viitavad asjaolule, et on olemas igati edukaid vastustrateegiaid, mis muudavad algse riskikaalutluse tühjaks ning võivad esile kutsuda just seda, mida tuleks ära hoida. Üks võimalikest vastustrateegiatest seisneb näiteks eelduses, et üks vastastest riskib sellega, et Lääne riskiversioonile seatakse omalt poolt vastu teadlik riskiarvestus. Taolised näited on enesetaputerroristide kasutamine al-Qaeda või nn Islami-riigi poolt või teadlik mängimine tulega (*brinkmanship*). Viimast praktiseeris näiteks Venemaa Ukraina konfliktis, kus ta polnud kohal mitte üksnes varjatud interventsiooniga, vaid demonstreeris petterünnakute, õppuste ja tuumaretoorika abil oma poliitilist tahet kasutada ülekaalu konflikti eskaleerimiseks.

Teine vastustrategia hõlmab taotlust kahandada Ameerika ja Lääne sõjalist ülemvõimu kaudse tegutsemise toel. Nii toimib näiteks Iraan Lähis-Idas erinevate asetäitjate või Hiina oma kolme sõjapidamise strateegia abil, mis viib konflikti õiguse (*legal warfare*), meedia (*media warfare*) ja psühholoogilise sõjapidamise (*psychological warfare*) tasandile⁵³. Kolmas võimalus seisneb täppis- ja kaudtulereelvade, aga ka muude, mittesõjaliste vahendite arendamises ning rakendamises, nagu seda on teinud näiteks Venemaa Süüria ja Ukraina sõjas. Seda, mida mitteriiklikud toimijad nagu Hisbollah või Hamas saavutavad oma raketidega võrdlemisi tagasihoidlikul, ent tõsi küll, järjest tõhusamal moel, ületavad paljud riigid mäekõrguselt⁵⁴. Sõjaline konflikt kõrgtehnoloogiliselt relvastatud jõudude vahel aga põhjustaks hävingu, millel poleks enam ühegi osalise jaoks midagi tegemist ohvrite

⁵³ Halper, S. 2013. China: The three warfares. Washington Office of Net Assessment, p. 1. <<https://cryptome.org/2014/06/prc-three-wars.pdf>> (07.06.2017).

⁵⁴ Alwardt, C.; Neuneck, G. 2015. Kurz- und mittelfristige Bedrohungen und Risiken. – Analyse sicherheitspolitischer Bedrohungen und Risiken unter Aspekten der Zivilen Verteidigung und des Zivilschutzes. Hrsg. von Ehrhart, H.-G.; Neuneck, G. Baden-Baden: Nomos, S. 42–50.

vältimisega. See oleks tavaline kurnamissõda, niisiis just vastand riskide minimeerimisele, mida peaks saavutama üha täiuslikumate vahenditega.⁵⁵

Mikkel V. Rasmussen kirjeldab neid vastustrateegiaid, toetudes Ulrich Beeeksi teesile, et modernsed ühiskonnad toodavad üha uusi riske ning püüe neid vältida või vähendada tekitab kõrvaltagajärjena või bumerangiefektina veelgi uusi riske. Need tekivad tahtmatult ja neid pole võimalik vältida, kuid nendega arvestatakse kui võimalusega, et sellele jälle uut sõjalist või tsiviilmilitaarset vastust leida. „Nii nagu enamik poliitilisi suundi, on ka sõda muutunud riskigrupi kuuluvates ühiskondades iseenda vastandiks. Kuigi sõdida on lihtsam, on see [taolistes ühiskondades] tunduvalt riskantsem.“⁵⁶ Seejärel kogevad 21. sajandil taassündi niisugused konfliktivormid nagu sisseimbumine, õõnestustegevus, propaganda või varjatud sõjaline tegevus, mis kõik leiavad aset sõja ja rahu vahelises halltsoonis. Neile on iseloomulik, et riskide paremaks haldamiseks tuleb loobuda senistest binaarsetest eristustest, nagu sõda ja rahu, sõber ja vaenlane, rinne ja tagala, sise- ja välisjulgeolek, kaitse- ja ründesõda, combatandid ja mittecombatandid, tsiviil- ja sõjalised vahendid. Aluseks võetud moto „nii ... kui ka“-mõtteviis võimaldab suuremat valikuvõimalust, kuidas maandada riske võimalikult väikeste kuludega. Eesmärgiks pole vastase vägede purustamine ja tema relvaarsenali hävitamine, vaid poliitiliste eesmärkide läbisurumine ideoloogilise, majandusliku, ühiskondliku ning poliitilise keskkonna avaliku ja varjatud mõjutamise kaudu tsiviil- ja sõjaliste vahenditega. Kas selles kontekstis on kohane kasutada terminit *sõda*, jääb igatahes vaieldavaks, sest nn halli tsooni piirid on raskelt tuvastatavad. Üleminekud rahult sõjapidamisele on samavõrd voolavad nagu eristamised rakendatavate vahendite, organiseerumisvormide ja strateegiate vahel.

21. sajandi sõjapidamist võiks lihtsustatult kirjeldada kui kõrgtehnoloogiliste, traditsiooniliste ja asümmeetriliste komponentide kombinatsiooni. Ühest küljest tuleb sellist sõjapidamist juhtida postmodernse kõik-(vahendid)-sobivad-deviisi (*anything goes*) järgi. Teisalt on sel kalduvus vältimatu bumerangiefekti tõttu oma piiridest väljuda. Uued võimalused peavad minimeerima oma kaotuste riski ja muutma sõjapidamise kergemaks. Samal ajal

⁵⁵ Seda, et suure sõja stsenaariumi lääneriikide ja Venemaa vahel välistada ei saa, näitab nii relvastus- ja kaitseplaneerimine kui ka mõlema nimetatud toimija vägede paigutus.

⁵⁶ „Like most policies in risk societies, war has become its own contradiction. Yes, it is easier to wage, but it is also a lot more risky to do so.“ **Rasmussen, M. V.** 2006. *The risk society at war. Terror, technology and strategy in the twenty-first century.* Cambridge: Cambridge University Press, pp. 85–86.

provotseeritakse asümmeetrilisi konflikte ja nihutatakse piire. Aga see on vaid üks nüüdisaegse ja tuleviku sõjapidamise tõlgendamise võimalustest. Sõjasündmuse mitmekesisus ja ebaselgus peegelduvad ka terminiotsinguis. Nii on uuenenud sõjapidamist nimetatud postmodernseks, läänelikuks ja põgenevaks (*hit and run*) sõjapidamiseks kui ka mittekonventsionaalseks, asümmeetriliseks, hübriid- ja neljanda põlvkonna sõjapidamiseks.

Ametlikul ameerikalikul jaotusel traditsioonilisteks (sümmeetrilisteks) ja irregulaarseteks (asümmeetrilisteks) sõdadeks näib küll veel mõtet olevat. Lääne interventsiooniriikide armeesid relvastatakse ja õpetatakse ju vähemalt pärast 1990. aastatel Balkanil ja hiljem Afganistanis saadud kogemusi ikka veel nende kahe sõjapidamisviisi tarbeks. Kuid regulaarne ja irregulaarne sõjapidamine kattuvad üha rohkem, kusjuures see, mis varem kehtis regulaarsena või irregulaarsena, on läbi tegemas muutusi. USA sõjalise doktriini JP-1 järgi saab tänapäeval vaid väga harva eristada regulaarset ja irregulaarset sõjapidamist, sest „Sõjapidamine ühendab ühtseks tervikuks kõik, nii traditsioonilised kui irregulaartegevused. Tegelikuses on sõjapidamine nende mõlema loominguiline, dünaamiline ja sünergiline kombinatsioon ning see [selline kombinatsioon] on harilikult tõhusaim.“⁵⁷ Seda kombinatsiooni täiendatakse teiste tegevustega, mis võivad toimuda enne regulaarset ja irregulaarset sõjapidamist, nende ajal ja ka pärast neid ning mis rõhutavad tegevuste ja vahendite kombineerimisvõimaluste rohkuses teatud mõttes sõjapidamise postmodernset olemust: „Siia võivad kuuluda sõjaline ühis-tegevus, julgeolekukoostöö, heidutus, küber- ja infooperatsioonid, strateegiline kommunikatsioon ja tsiviil-militaaroperatsioonid.“⁵⁸

Lisaks muutuvad ka **sõjapidamisvaldkonnad** (*domains of warfare*). Sõjapidamine leiab nüüdseks aset viies valdkonnas. Maa- ja meresõjale lisandus 20. sajandi alguses õhusõda, seejärel 1950. aastatel kosmoseruum ning viimasel ajal küberruum. Sõjapidamine kosmoseruumis on küll keelatud 1967. aastal sõlmitud lepinguga, kuid kosmoserelvad on sellest hoolimata olemas. Kosmoselepingul on modernses sõjapidamises oluline

⁵⁷ „Warfare is a unified whole, incorporating all of its aspects together, traditional and irregular. It is, in fact, the creative, dynamic, and synergistic combination of both that is usually most effective.“ **Joint Chiefs of Staff** 2013. Doctrine for the armed forces of the United States, Joint Publication 1, pp. 1–5. <http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1.pdf> (16.06.2017).

⁵⁸ „These may include military engagement, security cooperation, deterrence activities, cyberspace operations, military information support operations (MISO), strategic communication, and civil military operations.“ **United States Department of Defense** 2014. Department of defense directive 3000.07, p. 2.

<<http://www.dtic.mil/whs/directives/corres/pdf/300007p.pdf>> (16.06.2017).

tähtsus kosmoses paiknevate luure- ja sidesüsteemide tõttu. *Kübersõda* ja *kübersõjapidamine* on nüüdseks juba igapäevased märksõnad, kuigi tegemist on suhteliselt uue ja esimese inimloodud valdkonnaga. Mida kübersõda tähendab ja kuidas see mõjub, on igatahes vaieldav⁵⁹. Väljaspool vaidlust on igatahes see, et uusimal sõjapidamisvaldkonnal on sõjapidamises ja selle ettevalmistamises tähtis roll⁶⁰. 21. sajandil võiks sõjapidamine toimuda samal ajal kõigis viies valdkonnas, kui toimijatel on selleks võimed. Nii nagu kattuvad omavahel sõjapidamisvormid, nii on see ka sõjapidamisvaldkondadega.

4. (Postmodernne) sõda ja (liberaalne) rahu

Kas sõja olemus on 21. sajandil muutumas? Kõik sõltub sellest, mida me sõja all mõistame. Tõsiasi, et kusagil toimub sõda, ei tähenda tingimata, et seda ka poliitiliselt sõjaks nimetatakse. Samamoodi võib poliitiliselt motiveeritud vastuvägivalda nimetada sõjaks, kui see näib olevat poliitiliselt sobilik. Nii on see näiteks fraasiga *sõda terrorismi vastu*, mille Georg W. Bush pärast 9/11-terrorirünnakuid või François Hollande pärast 13.11.2015 Pariisis toimunud terrorirünnakut välja kuulutasid. Teiste sõnadega: „Seetõttu on mingi nähtuse nimetamine sõjaks iseenesest tugevalt poliitiline otsus.“⁶¹ Siinkohal võib mõelda ka Saksamaal aset leidnud vaidlusele selle üle, kas Bundeswehr on Afganistanis sõjas või mitte⁶². Kui poliitiline ja metafoorne sõnakasutus siiski kõrvale jätta, on teaduses olemas teatav konsensus, et sõja üks iseloomulikke tunnuseid on organiseeritud ja eesmärgipärane vägivald kollektiivsete (riiklike või mitteriiklike) toimijate vahel. Sõda ilma selgelt äratuntava kollektiivse vägivallata kaotaks oma tähtsaima tunnuse, mis eristab seda rahust. Sõda ja rahu moodustavad rahvusvahelise õiguse vaatenurgast dihhotoomia: hõlmavad kaht täiesti erinevat tingimust. Seda ilmestab

⁵⁹ **Rid, T.** 2012. Cyber war will not take place. – Journal of Strategic Studies, Vol. 35(1), pp. 5–32; **Sternstein, A.** 2015. The secret pentagon push for lethal cyber weapons. Defense one. <<http://www.defenseone.com/technology/2015/11/secret-pentagon-push-lethal-cyber-weapons/123435/>> (20.06.2017).

⁶⁰ **Kaplan, F.** 2016. Dark territory. The secret history of cyber war. New York: Simon & Schuster.

⁶¹ „To name a phenomenon as war is therefore an intensely political decision in and of itself.“ **Angstrom, Widen** 2015, p. 13.

⁶² **Zehn Jahre Deutschland in Afghanistan** 2011. Sonderheft der Zeitschrift für Außen- und Sicherheitspolitik, Bd. 3. Hrsg. von Brummer, K.; Fröhlich, S. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

ka lühendatud, kuid populaarne definitsioon, et rahu on sõja ja vägivalda (ajutine) puudumine.

See binaarne mõistmisviis satub aga muutunud väljakutsete ja tingimuste kontekstis 21. sajandil küsimärgi alla. Sest millal – ja nii võib ju küsida – lõpeb rahu ja algab sõda? Või tuleb meil tulevikus elada kahe erineva sõja mõistega, nagu oletab Herfried Münkler: „/.../ üks [mõiste], milles rahu on sõja vastaspool, ja teine, mille puhul sõda on permanentselt põimitud rahu kindlustamisse.“⁶³ Või tuleb ajastul, „mil sõjad ei lõpegi“⁶⁴, võtta luubi alla koguni rahu mõiste? Klassikaliste territoriaalriikide ajal algas riikidevaheline sõda selle kuulutamise ja lõppes rahu sõlmimisega. Taoline ajastu pole küll möödas, kuid seda mõjutavad üha enam hargmaised ja piire ületavad arengud ning toimijad. Kõik see mõjutab sõjapidamise ja riskihalduse (skis *Risikomanagement*) viisi. Sõja ja rahu vahel on sujuvad üleminekud ning viimaks on ikkagi poliitiline otsus, kas, kuidas, millega ja millal sõda peetakse.

Konflikti kulgemises on sündmusi, mis paiknevad sõja ja rahu vahelises halltsoonis, ning vastavalt sellele nimetatakse neid ka *grey zone conflicts*⁶⁵ või *grey zone wars*⁶⁶. Need küll ei kujuta endast ründavale riigile eksistentsiaalset ohtu, kuna jäävad allapoole vägivaldala, mis võiks esile kutsuda klassikalise sõjalise tegevuse. Kuid sellised konfliktid võivad olla mõjusad ja vajada, nagu ütlevad kirjeldatava kontseptsiooni toetajad, erinevaid vastustrateegiaid, nagu irregulaar- või eriüksuste kasutamist või ka erineva taseme sundmeetmeid ja heidutamist.

Nii soovitab Antulio Echevarria II, et läänelik poliitika peaks nägema diplomaatiat ja sõda ühel spektril, mitte poliitika erinevate valdkondadena⁶⁷. Frank D. Hoffman räägib mittekonventsionaalsest sõjapidamisest, mida võib kohata erinevates, mitte alati tingimata sõjapidamisvormides kogu spektri ulatuses. Sellele, väidetavalt eriti Venemaa ja Hiina praktiseeritud sõjapidamis-

⁶³ **Münkler, H.** 2017. *Kriegssplitter. Die Evolution der Gewalt im 20. und 21. Jahrhundert.* Berlin: Rowohlt, S. 329.

⁶⁴ „/.../ when wars never end“. **Freedman, L.** 2017. Can there be peace with honor in Afghanistan? – Foreign Policy. <<http://foreignpolicy.com/author/lawrence-freedman/>> (28.06.2017).

⁶⁵ **Mazarr, M. J.** 2015. *Mastering the grey zone: Understanding a changing era of conflict.* United States Army War College Press, p. 55. <<https://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/PUB1303.pdf>> (20.06.2017).

⁶⁶ **Echevarria, A. II.** 2016. *Operating in the grey zone: An alternative paradigm for U.S. military strategy.* Carlisle Barracks: United States Army War College Press, p. 39. [**Echevarria** 2016]

⁶⁷ **Echevarria** 2016, p. 12, 34–35.

vormile pidi USA vastu seadma strateegia, „/.../ et tugevalt integreeritud meetmed pidid hakkama saama õnnestamise, propaganda ja konflikti hallil alal – sõjategevuse piirimail – toimuva poliitilise tegevusega.⁶⁸“ Sõjategevuse asemel pakuvad David Gompert ja Hans Binnendijk välja järgmisi tegevusi: majandussanktsioonid, relva- ja tehnoloogiaembargod, energiavarustuse häirimine, merel toimuvad püüdeoperatsioonid, vastaste toetamine ja küber-rünnakud⁶⁹. Siiski viitavad nad sellele, et taoline lähtekoht nõuab palju suhtlemist vastasega, kuna too peab pakutud „diilist“ aru saama ega tohi seda mõista sõjalise aktina⁷⁰. Veelgi kaugemale läheb Euroopa välissuhete nõukogu uuring, mis kujutab harjumuspäraseid mittesõjalisi poliitikavaldkondi lahingutandritena erinevate sõjavormide jaoks, nagu valdkondadeüleised sõjad (*connectivity wars*) või majandussõjad (*economic warfare*). Selliste sõdade eesmärk on näidata migratsiooni-, kaubandus- ning finantspoliitilisi probleeme võimu- ja geopoliitilises võtmes.⁷¹

Kui peab paika, et halli tsooni konfliktide, irregulaarse sõjapidamise või väiksema intensiivsusega asümmeetriliste konfliktide osatähtsus suureneb ja need määravad 21. sajandi alguse sõjapilti, tekib küsimus, missugune tagajärg on sellel Põhja riikide sõjapidamiskontseptsioonidele ja -praktikale ning rahvusvahelisele õigusele. Ameerika irregulaarse sõjapidamise olulisemad teoreetikud tunnevad vähemalt seitset kontseptsiooni, mida siinkohal mainitakse vaid põgusalt: mässutõrje, stabiliseerimisoperatsioonid, välisriigi sisejulgeoleku toetamine (FID), mittekonventsionaalne sõjapidamine, terrorismivastased operatsioonid, hübriidsõjapidamine ja sõjapidamine poliitiliste vahenditega. Praktikaks kombineeritakse neid nähtusi vastavalt olukorrale. Originaalteksti autor (Ehrhart) nimetab sellist erinevate tendentside kombinatsiooni postmodernseks sõjapidamiseks. Seejuures toimivad võimenditena neli üksteisega seotud elementi. Need on (1) informatsioonivaldkond koos informatsioonilise mõjutamise kõige erinevamate vahendite

⁶⁸ „/.../ that tightly integrated measures needed to counter the subversion, propaganda, and political actions of grey area conflict short of actual warfare.“ **Hoffman, F. D.** 2016. The contemporary spectrum of conflict: protracted, gray zone, ambiguous, and hybrid modes of war, p. 30. <<http://index.heritage.org/military/2016/essays/contemporary-spectrum-ofconflict/>> (07.06. 2017).

⁶⁹ **Gompert, D. C.; Binnendijk, H.** 2016. The power to coerce. Countering adversaries without going to war. Santa Monica: RAND Corporation, p. 14. [**Gompert, Binnendijk** 2016]

⁷⁰ **Gompert, Binnendijk** 2016, p. 33.

⁷¹ **Leonard, M.** 2016. Connectivity wars. Why migration, finance and trade are the geo-economic battlegrounds of the future. London: European Council on Foreign Relations, pp. 13, 29–30.

ja meetoditega, näiteks psühholoogilised operatsioonid, infooperatsioonid, strateegiline kommunikatsioon või propaganda; (2) võrgustumine, näiteks tsiviil-militaarvaldkonnas nn kõikehõlmava lähenemise kaudu; (3) kaudne ja varjatud tegutsemine näiteks droonirünnaku või eriüksuste kasutamisega või siis (4) kõrgtehnoloogia kasutamine, nagu kübermõjutusvahendid või modernseimad luuretehnoloogiad.⁷²

Kirjeldatud kontseptsioonis, mille järgi ei vasta traditsiooniline sõja ja rahu eristamine enam reaalsusele, on probleemne eelkõige see, et taolist käsitust järgides peaksime ekslikult arvama, nagu oleksime alalises konflikt- või sõjaolukorras. Tänapäevane rahvusvaheline relvakonfliktiõigus, mis peaks ju sõjategevust piirama, satuks nõnda küsimärgi alla. Selles mõttes tuleks esmapilgul nõuda järjekindlalt selle vaateviisi sobitamist *jus ad bellum*-kontseptsiooniga⁷³, seda täiendada uue *jus extra bellum*'iga⁷⁴ või siis luua uued reeglid ja institutsioonid, et „tulla toime lakkamatu sõja paradoksiga“⁷⁵. Vastasel korral tegutseksid riigid väljaspool õiguskorda. Nii peaks mõtestama näiteks ka USA ja tema koalitsioonipartnerite 2003. aastal Iraagi vastu suuna- tud ennetavat sõda, USA nn ekstralegaalseid ehk õiguslikke piire ületavaid hukkamisi Somaalias, Pakistanis ja Jeemenis ning tiibraketirünnakut Süüria sõjaväelennuvälja vastu 2017. aastal, samuti Venemaa varjatud intervent- siooni Ukrainas 2014. aastal. Kui need juhtumid on näited rahvusvahelise õiguse seatud piiride nõrgenemisest, siis teiste juhtumite puhul jällegi laiendatakse kohalikku ja rahvusvahelist õigust ülemäära. Asjaolu, et ikka on veel jõus pärast 11. septembril 2001 toimunud terrorirünnakut kokku kutsutud terrorismivastase võitluse koalitsioon (*casus foederis*), mida 2015. aastal Pariisi terrorirünnaku tõttu kehtestatud eriolukorra pärast korduvalt pikendati ja mis jätkub USA proklameeritud *sõjas terrori vastu*, viitab sellele, et suu- rem osa lääne avalikkusest on olukorraga juba leppinud. Nii ei näi kirjeldatud halltsoonis enam kaugel olevat samm kestva eri-, pinge- või sõjaolukorra

⁷² Ehrhart, H.-G. 2017. Postmoderne Kriegführung in der Weltrisikogesellschaft. – Krieg im 21. Jahrhundert. Konzepte, Akteure, Herausforderungen. Hrsg. von Ehrhart, H.-G. Baden- Baden: Nomos, S. 31–55.

⁷³ Bachmann, S. D.; Gunneriusson, H. 2015. Hybrid wars: The 21st-century's new threats to global peace and security. – Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies, Vol. 43(1), pp. 91–92.

⁷⁴ Adams, M. J.; Bellum, J. E. 2014. Reconstructing the ordinary, realistic conditions of peace. – Harvard National Security Journal, Vol. 5(2), pp. 377–458.

⁷⁵ „/.../ to manage the paradoxes of perpetual war.“ Brooks, R. 2016. How everything became war and the military became everything. New York: Simon & Schuster, p. 345.

suunas, mis võiks viia ka suhete muutumiseni julgeoleku ja vabaduse pingeväljas – ja seda ilmselt viimati nimetatu kahjuks.

„Ei ole olemas sõda ilma sõjategevuseta,“ on tõdenud Lawrence Freedman⁷⁶. Sellega on aga silmas peetud kollektiivset vägivallaakti ja mitte manöövreid, infooperatsioone teise ühiskonna mõjutamiseks või tavalist majanduskonflikti. Siiski viitavad sellised käsitused nagu mittekonventsionaalne, postmodernne või hübriidsõjapidamine sellele, et arusaam sõjast ja sõjapidamisvormidest muutub ka 21. sajandil. Selles mõttes on vajalik otsida vastavaid kategooriaid, mis hõlmaksid neid muutusi. See, mis täpselt muutub, jääb paraku sama vaieldavaks kui ka selle põhjal tehtavad järeldused⁷⁷. Üks võimalikke järeldusi võiks olla see, et kirjeldatud arengule tuleks läheneda liberaalsete rahuteooriate abil⁷⁸.

Klassikalised ja üksteisega põimunud liberaalsed rahustrateegiad on järgmised: rahu demokraatia toel, rahu vastastikuse sõltuvuse kaudu, rahu rahvusvaheliste institutsioonide abil, rahu õiglase jagamise kaudu või rahu õiguse abil. Need lähtepunktid nimetavad ühest küljest püsiva rahu saavutamise üldtingimusi, nagu tsivilisatsioonilise heksagoni kujul kirjeldatud rahu-tingimused: (1) riigi vägivallamonopol, (2) vägivallamonopoli õigusriiklik kontroll, (3) tööjaotuse järgi diferentseeritud ühiskond ja sellega kaasnev kontroll indiviidide afektide üle, (4) demokraatia, (5) sotsiaalne õiglus ja (6) konfliktide konstruktiivsele lahendamisele orienteeritud poliitkultuur. Teisest küljest on need suunatud selle väljaselgitamisele, miks poliitilised osaduskonnad kokku varisevad ja satuvad just nende või teiste tingimuste puudumisel konfliktidesse.⁷⁹

⁷⁶ „There can be no war without acts of war.“ **Freedman, L.** 2014. Defining war. – The Oxford Handbook of War. Ed. by Lindley-French, J.; Boyer, I. Oxford: Oxford University Press, p. 20.

⁷⁷ **Johnson, R.** 2017. The changing character of war. Making strategy in the twenty-first century. – The RUSI Journal, Vol. 162(1), pp. 6–12. Essentsialistlikud mõtlejad lähtuvad sellest, et kuigi tuleb mõõnda sõjapidamises toimuvaid muutusi, on sõjas ka midagi muutumatut.

⁷⁸ **Hegemann, H.** 2015. Eine alte Idee in neuen Zeiten: Spielarten liberaler Friedensstrategien und die Bruchstellen der Globalisierung. ZEUS Working Paper 9. <https://ifsh.de/file-ZEUS/pdf/Hegemann_Liberale_Friedensstrategien_ZEUS_WP_1409final.pdf> (14.06.2017).

⁷⁹ **Senghaas, D.** 2007. Die EU im Lichte friedentheoretischer Komplexprogramme. – Die Europäische Union im 21. Jahrhundert. Theorie und Praxis europäischer Außen-, Sicherheits- und Friedenspolitik. Hrsg. von Ehrhart, H.-G.; Jaberg, S.; Rinke, B.; Waldmann, J. Wiesbaden: Springer VS, S. 43–54. [Senghaas 2007]. – Rahu-uuriija Dieter Senghaas mõistab rahu tsiviliseerumisprotsessina. Selle arengu eesmärk on riikide rahulik kooseksisteerimine konstruktiivse ja ülesehitava konfliktilahendamise abil. Rahu valitseb siis, kui on olemas vastastikku üksteist toetavad tingimused.

Eelduseks püsiva rahu saavutamisele on aga poliitilise osaduskonna olemasolu, olgu see siis riik või impeerium. Seda, et poliitilise ühiskonnastamise puhul on tegemist väga kompleksse ja eeldusterikka ettevõtmisega, näitavad riikide ülesehitamise ja rahujõustamise nii edukad kui ka ebaõnnestunud katsed. Liberaalse rahuloome erinevad lähtepunktid on mitmekülgse kriitika all, millele me siinkohal lähemalt tähelepanu ei osuta⁸⁰. Väljaspool vaidlust on siiski see, et õnnestunud poliitiline ühiskonnastamine, mis tasandil see iganes ka toimuks, on Dieter Senghaasi tabava sõnastuse järgi „tsivilisatsiooniline kunstiteos, niisiis habras ja kokkuvarisemisohtlik“⁸¹. See haprus sisaldab nii sõja kui ka rahu võimalust. Nende eristamine on küll halli tsooni probleemistiku tõttu raskemaks muutunud. Aga tsivilisatsiooniline progress sõja piiramise ja lõpetamise mõttes ning sõja asendamine rahuga on ka 21. sajandi tingimustel siiski võimalik.

5. Rahu teispool pidevat sõda

Siinse kirjatöö lähtepunktiks olid Esimene ja Teine maailmasõda kui kaks kujukat näidet klassikalisest modernsest sõjast. Neid peeti esmajoones riikide vahel ja regulaarvägedega, kes osalesid lahingutes ja võitlesid territooriumite pärast. Loomulikult leidis ka nendes sõdades mitmeid irregulaarse sõjapidamise vorme, kuid domineerivaks jäi siiski klassikaline strateegia. Pärast mõlemat totaalsõda pidasid Põhja riigid enamasti piiratud iseloomuga irregulaarseid sõdu, olgu siis dekoloniseerimise või Ida-Lääne konflikti raamides.

Tänapäeval on sõda ja sõjapidamine, nagu oletada võiks, komplekssem ja vormide poolest raskemini eristatav, kulgemises voolavam, suunitluses ühiskonnakeskem ja uute tehnoloogiavahendite tõttu ka infointensiivsem. Sõda ja sõjapidamine on ka võrgustunud, hargmaised ja „glokaalsemad“, mis tähendab, et globaalsed ja lokaalsed tasandid on omavahel tihedamalt põimunud.⁸² Sõjad toimuvad enamasti – vähemalt interventide vaatenurgast – madalamal intensiivsustasemel, võivad aga väga kaua kesta. Põhja riikide sõjapidamise juures on spetsiifiline see, et nad kasutavad üha rohkem taktikalisi ja operatsioonilisi mõjuvõimalusi, mis on pärit inforuumi, võrgustumise, kaudse ja varjatud tegutsemise ning tehnoloogiliste innovatsioonide võimevald-

⁸⁰ Vt lähemalt **New perspectives on liberal peacebuilding** 2009. Ed. by Newman, E.; Paris, R.; Richmond, O. Tokyo: United Nations University Press.

⁸¹ **Senghaas** 2007, S. 54.

⁸² **Beck, U.** 1998. Was ist Globalisierung? Frankfurt am Main: Suhrkamp, S. 88–97.

kondadest. Kõige selle taga on püüd hoida omaenese poliitilist tegevust võimalikult väikeste kulude ja riskide piires. Kuid kas selline teguviis on edukas?

Tõsiasi, et sisekonfliktidesse sekkumine on alates 9/11-sündmustest enam kui kahekordistunud, kinnitab esiteks seda, et eriti just Põhja riigid on muutunud interventsioonilembesemateks. Sealjuures saadud kaotused on küll olnud üsna väikesed. Kuid strateegilis-poliitilised eesmärgid on jäänud tihti saavutamata või on saavutatud neid vaid osaliselt. Stockholmi rahvusvaheline rahu-uuringute instituut (SIPRI) on kindlaks teinud, et interventsioonide tõttu tekkinud konfliktid nõuavad sageli üha enam inimesi, kestavad kauem ja neile on läbirääkimistel üha raskem lahendust pakkuda⁸³. See tõdemus äratab tõsist kahtlust sõjaliste interventsioonide rahupoliitilise mõtte ja neid toetavate õigustustega seoses, nagu julgeoleku- ja rahuloome, stabiliseerimine ja demokratiseerimine. Kas see kahtlus tungib ka kõrgeimasse valitsusametitesse, on praegu veel vara öelda. Viimaste aastate jooksul lääneriikides tuntav nn interventsiooniväsimus tugineb esialgu vaid komplekssetele, personalimahukatele ja kallistele interventsioonidele. Nii on veel liiga vara rääkida postinterventsioonilisest ajastust⁸⁴.

Sõjalise sekkumise laad muutub nüüdisajal üha enam kaudseks, varjatud, sihipäraseks ja doseeritud tegevuseks, kusjuures üha tähtsamaks osutuvad mittesõjalised mõjuvahendid. Siiski jääb püsima klassikalise konventsionaalse ja irregulaarse sõjapidamise, ent ka tuumarelvade kasutamise võimalus. Asjaolu, et sõdade tõenäosus pigem suureneb, näitavad erinevad faktid. Sellest kõneleb näiteks President Donald Trumpi nõue tõsta USA kaitsekulutusi 54 miljardi dollari võrra⁸⁵ (võrdluseks: Venemaa kogu kaitse-eelarve oli 2016. aastal 69 miljardit dollarit), kavandatud kaitsekulutuste suurendamine Euroopas, teravnevad poliitilised ja sotsiaalsed konfliktid kogu maailmas ning ka uued tehnoloogilised lahendused ja jätkuv kliimasoojenemine. Sellele vastavalt lükati edasi ka *doomsday clock*'i minutiosutit, mis näitab nüüd aega 2,5 minutit enne keskööd⁸⁶. Kuid selline areng ei ole möödapääsmatu.

⁸³ SIPRI 2016, p. 118.

⁸⁴ Kummel, G.; Giegerich, B. 2013. The armed forces: Towards a postinterventionist era? Wiesbaden: Springer VS.

⁸⁵ New York Times International Edition 2017. A blank check won't make the U.S. safe, p. 13.

⁸⁶ Mercklin, J. 2017. It is two and a half minutes to midnight. Bulletin of the atomic scientists. <<http://thebulletin.org/clock/2017>> (20.06.2017). 2018. aasta alguses lükati osutit veel edasi ja keskööni on jäänud vaid 2 minutit. Vt <<https://thebulletin.org/2018-doomsday-clock-statement>> (15.02.2018). *Tõlkija kommentaar*

Kui naiivne ja mitteajalooline ka poleks lähtuda maailmast, mis on teel universaalse demokraatia ja püsiva rahu suunas, oleks pseudorealistik ja ajaloolist kogemust unustav kujutleda ette maailma alalises sõjas oleva paigana. Kui sõjas nähakse poliitika vahendit, siis peab see kunagi ka lõppema ja rahuseisundisse üle minema. Nii on deklareeritud USA Lieber Code'is (1863), esimeses kirjalikus sõjapidamise regulatsioonis, millel rajaneb tänapäevane *jus in bello*: „Kõigi nüüdisaegsete sõdade lõppeesmärk on uuenenud rahuseisund.“⁸⁷ Niisiis võib tõdeda koos Friedrich Hölderliniga, et kus on oht, seal on kasvamas ka päästev lahendus. Missuguse vormi see päästev rahu võtab ja kui püsiv see on, jääb aga praegu sama vaieldavaks kui sõja tulevik.

Kirjandus

- Adams, M. J.; Bellum, J. E.** 2014. Reconstructing the ordinary, realistic conditions of peace. – Harvard National Security Journal, Vol. 5(2), pp. 377–458.
- Al-Manai, A.** 2016. Fourth generation warfare evolves, fifth emerges. Center for Fifth Generation Warfare Studies. <<http://www.da-ic.org/5gen/>> (28.06.2017).
- Alwardt, C.; Neuneck, G.** 2015. Kurz- und mittelfristige Bedrohungen und Risiken. – Analyse sicherheitspolitischer Bedrohungen und Risiken unter Aspekten der Zivilen Verteidigung und des Zivilschutzes. Hrsg. von Ehrhart, H.-G.; Neuneck, G. Baden-Baden: Nomos, S. 42–50.
- Angstrom, J.; Widen, J. J.** 2015. Contemporary military theory. The dynamics of war. London: Routledge.
- Bachmann, S. D.; Gunneriusson, H.** 2015. Hybrid wars: The 21st-century's new threats to global peace and security. – Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies, Vol. 43(1), pp. 77–98.
- Barkawi, T.** 2016. Decolonizing war. – European Journal of International Security, Vol. 1 (2), pp. 199–214.
- Beck, U.** 1998. Was ist Globalisierung? Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Beck, U.** 2007. Weltrisikogesellschaft. Frankfurt am Main: Suhrkamp
- Bothe, M.** 2007. Krieg im Völkerrecht. – Formen des Krieges. Von der Antike bis zur Gegenwart. Hrsg. von Beyrau, D.; Hochgeschwender, M.; Langewiesche, D. Paderborn: Schöningh, S. 469–478.
- Brooks, R.** 2016. How everything became war and the military became everything. New York: Simon & Schuster.

⁸⁷ „The ultimate object of all modern war is a renewed state of peace.“ **Lieber Code** 1863. Instructions for the government of armies of the United States in the field (Lieber Code). <<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=A25AA5871A04919BC12563CD002D65C5&action=openDocument>> (14.06.2017).

- Chojnacki, S.** 2007. Auf der Suche nach des Pudels Kern. Alte und neue Typologien in der Kriegsforschung. – Formen des Krieges. Von der Antike bis zur Gegenwart. Hrsg. von Beyrau, D.; Hochgeschwender, M.; Langewiesche, D. Paderborn: Schöningh, S. 479–502.
- Clausewitz, C.** 1968. Meine Vorlesungen über den kleinen Krieg, gehalten auf der Kriegsschule 1810 und 1811. – Lehrmeister des Kleinen Krieges von Clausewitz bis Mao Tse-Tung und Che Guevara. Hrsg. von Hahlweg, W. Darmstadt: Wehr und Wissen, S. 46–52.
- Clausewitz, C.** 1973. Vom Kriege. Bonn: Ferdinand Dümmlers.
- Coker, C.** 2015. Can war be eliminated? Cambridge: Polity Press.
- Correlates of War Project.** <<http://cow.la.psu.edu/>>.
- Creveld, M. van** 1991. The transformation of war. New York: Free Press.
- Czempiel, E.** 2000. Intervention in den Zeiten der Interdependenz. Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung. <https://www.hsfk.de/de/no_cache/publikationen/publikationssuche/publikation/intervention-in-den-zeiten-der-interdependenz/> (14.06.2017).
- Daase, C.** 1999. Kleine Kriege – große Wirkung. Wie unkonventionelle Kriegführung die internationale Politik verändert. Baden-Baden: Nomos.
- Democratic wars. Looking at the dark side of democratic peace** 2006. Ed. by Geis, A.; Brock, L.; Müller, H. Cambridge: Palgrave Macmillan UK.
- Deutsch, K. W.** 1967. Quincy Wright's contribution to the study of war. – A study of War. Ed. by Wright, Q. Chicago: University of Chicago Press, pp. XI–XIX.
- Echevarria, A. II.** 2016. Operating in the grey zone: An alternative paradigm for U.S. military strategy. Carlisle Barracks: United States Army War College Press.
- Ehrhart, H.-G.** 2017. Postmoderne Kriegführung in der Weltrisikogesellschaft. – Krieg im 21. Jahrhundert. Konzepte, Akteure, Herausforderungen. Hrsg. von Ehrhart, H.-G. Baden-Baden: Nomos, S. 31–55.
- Einstein, A.** 2004. Frieden. Weltordnung oder Untergang. Köln: Parkland.
- Fortman, M.** 2010. Les cycles de mars. Révolutions militaires et édification étatique de la renaissance à nos jours. Paris: Economica.
- Freedman, L.** 2014. Defining war. – The Oxford Handbook of War. Ed. by Lindley-French, J.; Boyer, I. Oxford: Oxford University Press, pp. 17–28.
- Freedman, L.** 2017. Can there be peace with honor in Afghanistan? – Foreign Policy. <<http://foreignpolicy.com/author/lawrence-freedman/>> (28.06.2017).
- Fukuyama, F.** 1992. Das Ende der Geschichte, Wo stehen wir? München: Kindler.
- Gompert, D. C.; Binnendijk, H.** 2016. The power to coerce. Countering adversaries without going to war. Santa Monica: RAND Corporation.
- Gray, C. S.** 2006. Another bloody century. Future warfare. London: Phoenix.
- Halper, S.** 2013. China: The three warfares. Washington Office of Net Assessment. <<https://cryptome.org/2014/06/prc-three-wars.pdf>> (07.06.2017).
- Hammes, T. X.** 2004a. The sling and the stone: On war in the 21st century. St. Paul: Zenith Press.
- Hammes, T. X.** 2004b. 4th-generation warfare: Our enemies play to their strengths. – Armed Force Journal, Vol. 11, pp. 40–44.

- Hegemann, H.** 2015. Eine alte Idee in neuen Zeiten: Spielarten liberaler Friedensstrategien und die Bruchstellen der Globalisierung. ZEUS Working Paper 9.
<https://ifsh.de/file-ZEUS/pdf/Hegemann_Liberale_Friedensstrategien_ZEUS_WP_1409final.pdf> (14.06.2017).
- Hoffman, F. D.** 2016. The contemporary spectrum of conflict: protracted, gray zone, ambiguous, and hybrid modes of war.
<<http://index.heritage.org/military/2016/essays/contemporary-spectrum-of-conflict/>> (07.06.2017).
- Johnson, R.** 2017. The changing character of war. Making strategy in the twenty-first century. – The RUSI Journal, Vol. 162(1), pp. 6–12.
- Joint Chiefs of Staff** 2013. Doctrine for the armed forces of the United States, Joint Publication 1.
<http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp1.pdf> (16.06.2017).
- Jung, D.; Schlichte, K.; Siegelberg, J.** 2003. Kriege in der Weltgesellschaft. Strukturgeschichtliche Erklärung kriegerischer Gewalt (1945–2002). Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Kaldor, M.** 1999. New and old wars. Organized violence in a global era. Cambridge: Polity Press.
- Kant, I.** 1973. Kleinere Schriften zur Geschichtsphilosophie, Ethik und Politik. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- Kaplan, F.** 2016. Dark territory. The secret history of cyber war. New York: Simon & Schuster.
- Keegan, J.** 1997. Die Kultur des Krieges. Hamburg: Rowohlt.
- Kennan, G. F.** 1979. The decline of Bismarck's European order. Franco-Russian relations, 1875–1890. Princeton: Princeton University Press, p. 3.
- Kümmel, G.; Giegerich, B.** 2013. The armed forces: Towards a postinterventionist era? Wiesbaden: Springer VS.
- Leonard, M.** 2016. Connectivity wars. Why migration, finance and trade are the geo-economic battlegrounds of the future. London: European Council on Foreign Relations.
- Lieber Code** 1863. Instructions for the government of armies of the United States in the field (Lieber Code).
<<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=A25AA5871A04919BC12563CD002D65C5&action=openDocument>> (14.06.2017).
- Lind, W. S.** 2014. Understanding fourth generation war.
<<http://www.antiwar.com/lind/?articleid=1702>> (07.06.2017).
- Mazarr, M. J.** 2015. Mastering the grey zone: Understanding a changing era of conflict. United States Army War College Press.
<<https://ssi.armywarcollege.edu/pdffiles/PUB1303.pdf>> (20.06.2017).
- Mercklin, J.** 2017. It is two and a half minutes to midnight. Bulletin of the atomic scientists.
<<http://thebulletin.org/clock/2017>> (20.06.2017).
- Moseley, A.** (o.J.). Just war theory. – Internet encyclopedia of philosophy.
<<http://www.iep.utm.edu/justwar/>> (20.06.2017).

- Münkler, H.** 2006. Der Wandel des Krieges. Von der Symmetrie zur Asymmetrie. Weilerswist: Velbrück-Wissenschaft.
- Münkler, H.** 2013. Der Große Krieg. Die Welt 1914–1918. Berlin: Rowohlt.
- Münkler, H.** 2017. Kriegssplitter. Die Evolution der Gewalt im 20. und 21. Jahrhundert. Berlin: Rowohlt.
- New perspectives on liberal peacebuilding** 2009. Ed. by Newman, E.; Paris, R.; Richmond, O. Tokyo: United Nations University Press.
- New York Times International Edition** 2017. A blank check won't make the U.S. safe.
- Osgood, R. E.** 1957. Limited war: The challenge to American strategy. Chicago: University of Chicago Press.
- Pinker, S.** 2013. The decline of war and conceptions of human nature. – *International Studies Review*, Vol. 15(3), pp. 400–405.
- Rasmussen, M. V.** 2006. The risk society at war. Terror, technology and strategy in the twenty-first century. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rid, T.** 2012. Cyber war will not take place. – *Journal of Strategic Studies*, Vol. 35(1), pp. 5–32.
- Ritter, G.** 1980. Revolution der Kriegführung und der Kriegspolitik: Napoleon und Clausewitz. – *Clausewitz in Perspektive. Materialien zu Carl von Clausewitz: Vom Kriege*. Hrsg. von Dill, G. Frankfurt am Main: Ullstein, S. 291–333.
- Rumsfeld, D.** 2002. DoD News briefing - Secretary Rumsfeld and Gen. Myers. U.S. Department of Defense.
<<http://archive.defense.gov/Transcripts/Transcript.aspx?TranscriptID=2636>> (20.06.2017).
- Schreiber, W.** 2013. Entwicklungstrends seit 1945. Fachbereich Sozialwissenschaften der Universität Hamburg.
<<https://www3.wiso.uni-hamburg.de/fachbereiche/sozialwissenschaften/forschung/akuf/kriege-archiv/>> (20.06.2017).
- Senghaas, D.** 2007. Die EU im Lichte friedentheoretischer Komplexprogramme. – *Die Europäische Union im 21. Jahrhundert. Theorie und Praxis europäischer Außen-, Sicherheits- und Friedenspolitik*. Hrsg. von Ehrhart, H.-G.; Jaberg, S.; Rinke, B.; Waldmann, J. Wiesbaden: Springer VS, S. 43–54.
- Shaw, M.** 2005. The new western way of war: Risk-transfer war and its crisis in Iraq. Cambridge: Polity Press.
- SIPRI Yearbook 2016.** SIPRI – Stockholm International Peace Research Institute. Stockholm: Oxford University Press.
- Smith, R.** 2005. The utility of force. The art of war in the modern world. London: Allen Lane.
- Sternstein, A.** 2015. The secret pentagon push for lethal cyber weapons. Defense one.
<<http://www.defenseone.com/technology/2015/11/secret-pentagon-push-lethal-cyber-weapons/123435/>> (20.06.2017).
- Zangl, B.; Zürn, M.** 2003. Frieden und Krieg. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Zehn Jahre Deutschland in Afghanistan 2011. Sonderheft der Zeitschrift für Außen- und Sicherheitspolitik, Bd. 3. Hrsg. von Brummer, K.; Fröhlich, S. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Toffler, A.; Toffler, H. 1994. Überleben im 21. Jahrhundert. Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt.

United States Department of Defense 2014. Department of defense directive 3000.07.

<<http://www.dtic.mil/whs/directives/corres/pdf/300007p.pdf>> (16.06.2017).

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri.

<<https://www.riigiteataja.ee/akt/555597>> (08.02.2018).

Dr HANS-GEORG EHRHART

Hamburgi ülikooli juures asuva rahu-uuringute ja julgeolekupoliitika instituudi vanemteadur